

УДК 355.134.2(477)(091)(02.062)

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.6.13>**Карпов Віктор Васильович,**

доктор історичних наук,

завідувач кафедри дизайну

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0002-3446-9187

v.karpov@kubg.edu.ua

Волгін Юрій Євгенійович,

старший викладач кафедри дизайну

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0009-0003-9424-4451

y.volhin@kubg.edu.ua

Марченко Аліна Анатоліївна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

доцентка кафедри дизайну

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: 0000-0003-2372-9294

a.marchenko@kubg.edu.ua

РЕДИЗАЙН ІСТОРИЧНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ СИМВОЛІКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МІЛІТАРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Метою статті є висвітлення процесу редизайну історичних українських військових нагород у контексті формування національної мілітарної ідентичності українського війська. Методологічною основою дослідження стали засади наукової об'єктивності та історизму, системності і комплексного вивчення проблеми. У процесі дослідження застосовано метод аналізу дискурсу ідентичності, що базований на міждисциплінарному підході, який дає змогу охарактеризувати різні аспекти формування українського мілітарного коду. Становлення української військової айдентики базується на принципах розвитку державної символіки та відображає передусім приналежність війська до держави, як основної ознаки ідентичності, а також символізує відданість тим завданням, які покладаються державою на армію. Наукова новизна дослідження полягає у розкритті основних тенденцій розвитку дизайну військової айдентики та визначенні її як основи формування національної мілітарної ідентичності. Висновки. В основу символіки нагород покладено принцип історичної спадковості кращих традицій українських військових формувань періоду Запорозького козацтва та Визвольних змагань ХХ ст. Процес утворення військових нагород ґрунтується на історичних вітчизняних традиціях і являє собою органічний взаємозв'язок цих традицій і сучасності, що відображає національний характер символів української фалеристичної традиції. У контексті цього процесу відбувся редизайн історичних військових відзнак і, на його основі, їх включення до нової системи заохочувальних відзнак військового відомства.

Ключові слова: дизайн, редизайн, історична військова символіка, національна мілітарна ідентичність, Міністерство оборони України, Головнокомандувач Збройних сил України, фалеристика.

Karpov Viktor, Volgin Yuri, Marchenko Alina. REDESIGNING HISTORICAL MILITARY SYMBOLS AS A MEANS OF SHAPING NATIONAL MILITARY IDENTITY

The purpose of the article is to highlight the process of redesigning historical Ukrainian military awards in the context of the formation of the national military identity of the Ukrainian army. The methodological basis of the study was the principles of scientific objectivity and historicism, systematicity and comprehensive study of the problem. In the process of the study, the method of identity discourse analysis was applied, which is based on an interdisciplinary approach, which allows us to characterize various aspects of the formation of the Ukrainian military code. The formation of Ukrainian military identity is based on the principles of the development of state

symbols and reflects, first of all, the belonging of the army to the state, as the main sign of identity, and also symbolizes devotion to the tasks assigned by the state to the army. The scientific novelty of the study lies in revealing the main trends in the development of military identity design and defining it as the basis for the formation of national military identity. Conclusions. The symbolism of the awards is based on the principle of historical inheritance of the best traditions of Ukrainian military formations of the period of the Zaporozhian Cossacks and the Liberation Struggles of the 20th century. The process of creating military awards is based on historical national traditions and is an organic interrelation of these traditions and modernity, reflecting the national character of the symbols of the Ukrainian faleristic tradition. In the context of this process, a redesign of historical military awards took place and, on its basis, their inclusion in the new system of incentive awards of the military department.

Key words: design, redesign, historical military symbols, national military identity, Ministry of Defense of Ukraine, Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, faleristics.

Вступ. Національна айдентика, така як Державний герб, Державний прапор, Державний гімн, характеризується історичним походженням від часів Великого князя Володимира, просвітництва XIX століття та Української революції початку XX століття. Переосмислення власного історичного досвіду, пошук джерел національної ідентичності як основи стійкості та міцності суспільства постає основою формування українського мілітарного коду, знаковою системою, що втілює семантику багатовікової боротьби українців за свободу, незалежність та самовизначення. Історична айдентика виступає інструментом формування ідентичності національного культурного простору.

Створення системи заохочувальних відзнак Міністерства оборони України проходило в умовах формування державної нагородної системи та прямо залежало від стану справ у нагородній справі України в цілому. Нагородна система військового відомства має функціональну спрямованість та прикладний характер. В основу символіки нагород покладено принцип історичної спадковості кращих традицій українських військових формувань періоду Запорозького козацтва та Визвольних змагань XX ст. Процес утворення військових нагород ґрунтується на історичних вітчизняних традиціях і являє собою органічний взаємозв'язок цих традицій і сучасності, що відображає національний характер символів української фалеристичної традиції у частині побутування державних військових нагород [4].

Еволюція нагородної системи відбувалася під впливом війни Ро-сійської федерації проти України. Військове командування здійснювало пошук основ зміцнення морального

духу воїнів, утвердження воїна в його ідейних концептах державності української нації та українського за духом війська. Увага командування була повернута до історичних підвалин військової символіки. Історична символіка стає основою для символіки військових нагород Збройних сил України [10].

Матеріали й методи. Матеріалами для наукового студіювання обрано фалеристичну колекцію військового відомства та Головнокомандувача Збройних сил України, а також нагороди українських військових формацій XX століття. Фалеристика для української історичної науки новітнього періоду є відносно молодого науковою дисципліною розвиток якої характеризується швидким збільшенням кількості нових дослідницьких проєктів, конференцій [1] та публікацій [2], але яка ще має вирішити проблему визначення і пояснення предмета та меж своєї власної області знань. Розвиток традиційних ідейних підходів української фалеристики в новітніх умовах історичного процесу є предметом наукового студіювання. Завдячуючи системним старанням науковців усталився погляд на нагороди як на важливий атрибут держави, одну із найголовніших складників її незалежності й суверенітету, опрацьовано методологічні засади дослідження проблем мілітарної айдентики, визначено її місце у структурі військово-історичної науки. Фокуси останніх досліджень вказують на значну увагу дослідників до проблеми символічного означення українського війська та вагомості української фалеристики в системі суспільних відносин [3], а в умовах війни айдентика набуває значення провідника ідейного наративу спротиву та боротьби, згуртованості суспільства до відсічі ворогу.

Метод аналізу дискурсу ідентичності, що базований на міждисциплінарному підході дає змогу охарактеризувати різні аспекти української дискусії, у тому числі і щодо формування українського мілітарного коду. Становлення української військової айдентики базується на принципах розвитку державної символіки та відображає передусім приналежність війська до держави, а також символізує відданість тим завданням, які покладаються державою на армію. Систематизовані знання про становлення військової символіки дозволяють здійснити повноцінне висвітлення закономірностей та особливостей розвитку духовної сфери українського суспільства як знакової системи.

Метою статті є висвітлення процесу редизайну історичних українських військових нагород у контексті формування національної мілітарної ідентичності українського війська.

Результати. За роки становлення воєнної організації незалежної держави, Україна створила цілісну систему військової айдентики – від символіки Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України до символіки Збройних Сил, видів та родів військ, органів військового управління, особистих штандартів вищих військових посадових осіб, а також Бойового прапора військової частини, відомчих заохочувальних відзнак Міністерства оборони України, почесних відзнак Головнокомандувача Збройних Сил України, кваліфікаційних знаків військової доблесті, емблематики до уніформи.

З початку агресії Російської федерації та анексії територій України питання розвитку військових нагород набуло значення національного самовизначення та ідентичності. Військовим керівництвом було розпочато пошук нової семантичної моделі відзначення воїнів за звитягу, базованої на історичному підході, яка розкриває особливості розвитку духовної сфери українського суспільства як знакової системи.

Військове командування здійснювало пошук основ зміцнення морального духу воїнів, утвердження воїна в його ідейних

концептах державності української нації та українського за духом війська, що викликало потребу оновлення айдентики Міністерства оборони України та Головнокомандувача Збройних сил України. Поштовхом до створення нової айдентики українського війська послужило впровадження у повсякденну діяльність форми одягу нового зразка. Розробники нової форми одягу у символічному її означенні орієнтувалися на досягнення війська Козацької держави, Армії Української держави Гетьмана Павла Скоропадського, Армії Української Народної Республіки, Галицької армії та Української повстанської армії.

Тенденція врахування історичних українських військових традицій символічного означення війська спостерігається у запровадженій у 2022 році новій нагородній системі Міністерства оборони України. До нової нагородної системи була включена без змін її дизайну перша офіційна українська військова нагорода, яка була запроваджена в Армії Української Народної Республіки – «Залізний Хрест». Заохочувальна відзнака Міністерства оборони України медаль «За поранення» фактично повторює дизайн відзнаки Української Національної Ради «За жертву крові в боях за волю України» встановленої у 1980 році в екзилі (за кордоном). Медаль надавалася воякам усіх військових формацій пораненим в боях за незалежність України.

Хоча у статуті відзнаки Міністерства оборони України «Хрест хоробрих» трьох ступенів стверджується, що в основі її дизайну лежить стилізоване зображення козацьких хрестів XV-XVI століть, зауважимо все ж, що вона є відтворенням Хреста Заслуги – нагороди Української повстанської армії періоду Другої світової війни та повоєнного періоду. На хресті відзнаки «Військова Слава» розміщено герб Української держави Гетьмана Павла Скоропадського 1918 року. Використання образу Покрови Пресвятої Богородиці при розробці символіки медалі «За допомогу війську» свідчить про використання релігійного мотиву і це не притаманно фалеристичним традиціям України та пропонується уперше. Двоступенева відзнака Міністерства оборони України «Лицарський хрест»

має зображення фігурного хреста у стилі українського барокко XVII–XVIII століття, яке ще називають Мазепинським барокко. Вона створена за мотивом Хреста Українського козацтва без мечів, встановленого у 1947 році Президентом Української Народної Республіки в екзилі Андрієм Левицьким та військовим міністром, учасником Визвольних змагань 1917–1921 років генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком.

До числа історичних нагород включених до нової військової нагородної системи Міністерства оборони України відноситься і Хрест Симона Петлюри із новою назвою «Хрест доблесті». Хрест Українського козацтва 1947 року став основою медалі «За зміцнення обороноздатності». «Золотий хрест за особливі заслуги», встановлений 1988 року Головною управою Братства колишніх вояків 1-ї Української дивізії Української Національної армії в Торонто взято за основу відзнаки «За сприяння обороні».

У центрі відзнак «Хрест особливих заслуг», «Лицарський хрест», «Воєнний хрест», «Хрест доблесті», «Хрест пошани» розташований рельєфний Воєнний Тризуб у круглому профільованому медальйоні синьої емалі, що є відтворенням історичної кокарди часів Визвольних змагань 1917–1921 рр.

Як і у встановленій нагородній системі Міністерства оборони України, так і у нагородній системі Головнокомандувача Збройних сил України відбулося запозичення історичних нагород з їх сучасною стилізацією. Почесні нагрудні знаки Головнокомандувача Збройних Сил України утворюють підсистему нагородної справи держави та входять до системи відомчих заохочувальних відзнак воєнного відомства. За своїм семантичним значенням відзнаки демонструють послідовний поступ української фалеристики та вірність історичним бойовим традиціям відзначення воїнів. Основою цієї нагородної підсистеми послуговували відзнаки різних історичних періодів української державності, а їх символіка стала основою для дизайну почесних нагрудних знаків Головнокомандувача Збройних Сил України. Основним

лейтмотивом утворення нагородної системи є відзначення військовослужбовців за заслуги у воєнних і бойових діях, а також операціях із встановлення і підтримання миру [9].

Айдентика відзнак «Хрест хоробрих», «Золотий Хрест» і «Срібний Хрест» за формою і символікою відповідає відзнакам Української Повстанської Армії, які встановлені наказом Головного Командування УПА 22 січня 1944 року. Це «Хрест заслуги УПА (золотий, срібний і бронзовий)», якому відповідає сучасна відзнака «Хрест хоробрих». Також, це «Золотий хрест бойової заслуги УПА» двох ступенів, якому відповідає сучасна відзнака «Золотий хрест». І ще – «Срібний хрест бойової заслуги УПА» двох ступенів, якому відповідає сучасна відзнака «Срібний хрест». «Український комбатантський хрест» є відзнакою ветеранських організацій вояків-українців Європи, Великої Британії, Канади і США. Встановлена відзнака у 1940 році в Кракові. Їй відповідає сучасна відзнака «Комбатантський хрест».

Ця новація – запозичення історичних нагород, їх редизайн і включення до сучасної нагородної системи – засвідчує прагнення до історичної послідовності та підкреслює правонаступність української фалеристичної традиції, її безперервність у хронотопі військової культури. Відродження українських нагород різних історичних періодів української державності у новітній нагородній системі, розвиток традиційних ідейних основ військової символіки свідчить про рішуче повернення до першоджерел української фалеристики. Військові нагороди різних історичних формацій української державності стали основою новітньої нагородної системи. Захоплення історичним минулим відкриває шлях до нових ідейно-теоретичних та образотворчих підходів формування відзнак, пов'язаних із бойовою діяльністю військ, конкретним видом військової звитяги.

У час війни нагороди постали основою відзначення подвигу воїнів Української армії та символом утвердження духу звитяги та готовності до запеклої боротьби із захисту незалежності і державності України.

Таблиця 1

**Військові нагороди українських історичних формацій та їх відповідність нагородам
Збройних сил України**

Назва відродженої нагороди	Автор ревіталізації	Дата	Історична назва нагороди
ВІЙСЬКОВІ НАГОРОДИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ			
Хрест Бойових Заслуг 	О. Лежнев	1944	Золотий Хрест Бойової Заслуги УПА І ступеня
ВІДЗНАКИ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ			
Залізний хрест 	В.Тимченко	1920	Орден Залізного Хреста Армії УНР
Військовий хрест 		1958	Військовий Хрест УНР
Хрест Доблесті 		1932	Хрест Симона Петлюри УНР
Медаль «За сприяння обороні» 		1988	Золотий хрест «За особливі заслуги» Братства колишніх вояків 1-ї Української дивізії УНА

Продовження таблиці 1

Назва відродженої нагороди	Автор ревіталізації	Дата	Історична назва нагороди
Медаль «За поранення» 	О. Руденко	1980	Медаль «За жертву крові» Української Національної Ради
Хрест Сухопутних військ 		1947	Хрест українського козацтва з шаблями УНР
ВІДЗНАКИ ГОЛОВНОКОМАНДУЮЧОГО ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ			
Хрест Заслуги 	О. Руденко	1947	Хрест українського козацтва з шаблями УНР
Хрест Хоробрих 		1944	Золотий Хрест Заслуги УПА II ступеня

Закінчення таблиці 1

Назва відродженої нагороди	Автор ревіталізації	Дата	Історична назва нагороди
Золотий хрест 		1944	Золотий Хрест Бойової Заслуги УПА І ступеня
Срібний хрест 		1944	Срібний Хрест Бойової Заслуги УПА ІІ ступеня
Комбатантський хрест 		1940	Комбатантський хрест

Статистичний облік нагороджених відзнаками Міністерства оборони України ведеться Департаментом кадрової політики Міністерства оборони України. За повідомленням начальника Кадрового центру Збройних сил України станом на 09 квітня 2024 року [6] з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України було нагороджено державними нагородами України 61 425 військовослужбовців Збройних сил України (табл. 2). Почесними відзнаками Головнокомандувача Збройних сил України нагороджено 86 701 військовослужбовець (табл. 3) та 8740 цивільних осіб (табл. 4).

Зазначимо, що звання Героя України 212 військовослужбовців удостоєні

помертню. 3 травня 2023 року попередній розгляд подань та інших матеріалів про присвоєння звання Герой України за здійснення визначного героїського вчинку особами, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів із забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, здійснюється експертною групою, яка формується з представників військових формувань Сил оборони України [7].

Унікальність нинішнього періоду полягає в тому, що завдяки ініціативі таких художників та дизайнерів, як Олександр Лежнєв, Віктор Тимченко, Олексій Руденко, експертів Віталія Гайдукевича, Миколи Чмира, Василя Павлова і багатьох інших вдалося

Таблиця 2

Нагороджено військовослужбовців державними нагородами

Назва нагороди	Кількість нагороджених
Звання Героя України	312
Орден «За мужність» I ступеня	121
Орден «За мужність» II ступеня	1273
Орден «За мужність» III ступеня	30 329
Орден Данила Галицького	1263
Орден Богдана Хмельницького II ступеня	724
Орден Богдана Хмельницького III ступеня	4379
Медаль «Захиснику Вітчизни»	9879
Медаль «За військову службу»	11 988

Таблиця 3

Нагороджено Почесними відзнаками Головнокомандувача Збройних сил України

Назва відзнаки	Кількість нагороджених
Золотий хрест	40 127
Срібний хрест	10 562
Сталевий хрест	18 986
Хрест Військова честь	10 935
Хрест Хоробрих	3568
За збережене життя	1931
Хрест заслуги	366
Комбатантський хрест	134
За незламність	92

Таблиця 4

Нагороджено цивільних громадян

Назва відзнаки	Кількість нагороджених
За сприяння війську	8546
За збережене життя	165
Хрест заслуги	29

обрати за основу побудови системи військової символіки історичну тяглість. Вони здійснили оновлення дизайну нагород, які існували в українських військових формуваннях різних історичних періодів, повернули їх до життя, чим утвердили мілітарний культурний код, який підтримує українську ідентичність війська, його духовність, спрагу до захисту, подвигу і героїзму, готовності до захисту України [8].

Висновки. Результати системного аналізу історичного досвіду творення військової символіки та її застосування у практиці війська доводять, що символіка України має глибинне коріння та бере свої витoki з української культури та світосприйняття. Сучасна символіка має основою здобутки різних історичних періодів української державності,

відображені у геральдиці, фалеристиці, вексилології, уніформістиці. Аналіз процесу утвердження символіки доводить фундаментальне значення державних символів у становленні військової символіки України та інших підсистем державної символіки. Створення власної системи державних нагород та відомчих відзнак України можна оцінити як вагомий крок у розвитку української державності. Головним чинником, який впливав на розвиток символіки було ототожнення давнього історичного минулого із контекстом становлення сучасної Української держави. У контексті цього процесу відбувся редизайн історичних військових відзнак і, на його основі, їх включення до нової системи заохочувальних відзнак військового відомства.

Література:

1. Карпов В. В. Історичні витоки української військової символіки та її розвиток в незалежній Україні: дис. док. іст. наук. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, 2015. 464 с.
2. Карпов В. В. Українська звитяга в символах. К. : Видавець Олег Філюк, 2016. 421 с.; іл.; Карпов В. В. Військові нагороди України. К. Балтія-Друк, 2018. 80 с.
3. Карпов В. В., Умберто Нуно ді Олівейра. Мілітарні нагороди Збройних сил України. Одеса : ОЛДІ+, 2024. 126 с.
4. Oliveira, Humberto Nuno de; Lytvyn, Serhii; Karpov, Viktor. Military decorations of Ukraine for the War / Condecorações Militares da Ucrânia para a Guerra. Lisboa, Academia Falerística De Portugal, 2024. 171 p.
5. Семотюк Ярослав. Українські військові нагороди. Рівне, 2010. 64 с.
6. Лист начальника Кадрового центру Збройних сил України капітана 1 рангу Олексія Тарасенка від 09.04.2024 № 388/3509 до Інформаційного агенства «Армія inform».
7. Букет Євген. Статистика держнагород: АрміяInform порахувала, скільки Героїв у ЗСУ. URL: <https://surli.cc/azxawr> (дата звернення 13.04.2024).
8. Апгрейд нагород у війську: експерт Віктор Карпов розповів про фалеристичну революцію. URL: <https://surli.li/jupkpv> (дата звернення 14.04.2024).
9. Карпов В. В. Почесні нагрудні знаки Головнокомандувача Збройних Сил України в системі відомчих заохочувальних відзнак. *Воєнно-історичний вісник*, 2023. № 4. С. 62–72.
10. Карпов В. В. Еволюція української фалеристики в умовах війни Російської федерації проти України. *Воєнно-історичний вісник*, 2022. № 4. С. 118–133.

References:

1. Karpov, V. V. (2015). Istorychni vytoky ukrainskoi viiskovoi symboliky ta yii rozvytok v nezalezhnii Ukraini [Historical origins of Ukrainian military symbols and their development in independent Ukraine] : dys. dok. ist. nauk. Pereiaslav-Khmelnyskyi: Pereiaslav-Khmelnyskyi derzh. ped. un-t im. H. Skovorody. [in Ukrainian].
2. Karpov, V. V. (2016). Ukrainska zvytiha v symbolakh [Ukrainian victory in symbols]. K. : Vydavets Oleh Filiuk. [in Ukrainian].
3. Karpov, V. V., Umberto Nuno di Oliveira. (2024). Militarni nahorody Zbroinykh syl Ukrainy. [Military awards of the Armed Forces of Ukraine]. Odesa: OLDI+. [in Ukrainian/English].
4. Oliveira, Humberto Nuno de; Lytvyn, Serhii; Karpov, Viktor. (2024). Military decorations of Ukraine for the War / Condecorações Militares da Ucrânia para a Guerra. Lisboa, Academia Falerística De Portugal. [in Portugal/English].
5. Semotiuk, Ya. (2010). Ukrainski viiskovi nahorody. [Ukrainian military awards]. Rivne. [in Ukrainian].
6. Lyst nachalnyka Kadrovoho tsentru Zbroinykh syl Ukrainy kapitana 1 ranhu Oleksiia Tarasenko vid 09.04.2024 № 388/3509 do Informatsiinoho ahenstva "Armiia inform". [Letter from the Head of the Personnel Center of the Armed Forces of Ukraine, Captain 1st Rank Oleksiy Tarasenko dated 09.04.2024 No. 388/3509 to the Information Agency "Army Inform"]. [in Ukrainian].
7. Buket, Ye. Statystyka derzhnahorod: ArmiiaInform porakhuvala, skilky Heroiv u ZSU. [Statistics of state awards: ArmyInform counted how many Heroes are in the Armed Forces of Ukraine]. Retrieved from: <https://surli.cc/azxawr> [in Ukrainian].
8. Aphreid nahorod u viisku: ekspert Viktor Karpov rozpoviv pro falerystychnu revoliutsiiu. [Upgrade of awards in the army: expert Viktor Karpov spoke about the faleristic revolution]. Retrieved from: <https://surli.li/jupkpv> [in Ukrainian].
9. Karpov, V. V. (2023). Pochesni nahrudni znaky Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy v systemi vidomchyykh zaokhochuvalnykh vidznak. [Honorary breastplates of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine in the system of departmental incentive awards]. Voienno-istorychnyi visnyk, № 4. [in Ukrainian].
10. Karpov, V. V. (2022). Evoliutsiia ukrainskoi falerystyky v umovakh viiny Rosiiskoi federatsii proty Ukrainy. [Evolution of Ukrainian faleristics in the conditions of the war of the Russian Federation against Ukraine]. Voienno-istorychnyi visnyk, № 4. [in Ukrainian].

Стаття надійшла: 13.11.2025

Прийнято: 28.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025